

4. Эко У. Как я пишу // О литературе. Эссе. – М.: АСТ: Corpus, 2016. – С. 372 – 412.
5. Эко У. Откровения молодого романиста. – М.: АСТ: Corpus, 2013. – 320 с.
6. Эко У. Поэтики Джойса. – СПб.: Симпозиум, 2003. – 496 с.
7. Eco U. Come ho scritto i miei libri // Doppiozero [Risorsa elettronica]. 2015. – Modo di accesso: <https://www.doppiozero.com/materiali/interviste/umberto-eco-come-ho-scritto-i-miei-libri>. – Data di accesso: 10.05.2019.
8. Eco U. Numero zero. – Milano: Bompiani, 2015. – 232 p.

УДК 821.131.1

ФІЛАСОФСКАЯ ПАЭЗІЯ ІТАЛІІ КАНЦА ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ стст. У КАНТЭКСЦЕ ТВОРЧАСЦІ ДЖАКАМА ЛЕАПАРДЗІ

А. А. Данільчык

Пасольства Італіі

Мінск, Рэспубліка Беларусь

В статье рассматриваются вопросы философской поэзии в контексте влияния Джакомо Леопарди на развитие итальянской поэзии и ее экзистенциальной проблематики. Сделаны выводы об основных чертах итальянской философской поэзии и их воплощении в творчестве итальянских авторов. Полученные результаты могут найти применение при изучении теории и истории итальянской литературы.

The article deals with the philosophical poetry in the context of the influence of Giacomo Leopardi on the development of Italian poetry and its existential issues. Conclusions about the main features of Italian philosophical poetry and their embodiment in the works of Italian authors are made. The obtained results can be applied in the studying of theory and history of Italian literature.

Ключевые слова: философская поэзия; поэтическая система; экзистенциальная проблематика; философские категории; архетипы творчества.

Key words: philosophical poetry; poetic system; existential issues; philosophical categories; the archetypes of creativity.

Філасофская лірыка (або «паэзія думкі») мае свае адметнасці, сярод якіх найперш выдзяляюцца сканцэнтраванасць на праблемах экзістэнцыі і эпістэمالогіі і блізкасць да філасофіі ў выбары аб'ектаў асэнсавання і спасціжэння, што праяўляецца ў звароце да сацыяльнага, маральна-этычнага, экзістэнцыйнага ды іншых аспектаў чалавечага існавання. Тэме ўзаемаадносінаў філасофіі і паэзіі прысвечана шмат даследаванняў,

сярод якіх важнае месца займаюць працы італьянскіх філосафаў Джавані Джэнціле і Бенедэта Крочэ, якія разглядаюць гэтае пытанне ў тым ліку і на прыкладзе творчасці Джакама Леапардзі.

Аналізуючы філасофскі аспект паэзіі гэтага аўтара ў працы “Філасофія Леапардзі” (1907), Джавані Джэнціле падкрэслівае розніцу паміж філасофіяй як навукай і філасофіяй у літаратуры, адзначаючы, што філасофія паэтаў не ёсць паэзіяй філосафаў, і што неабходна ставіцца да яе з вялікай далікатнасцю, каб не скажаць. Пры гэтым, “адно з самых заўважных адрозненняў паміж філасофіяй паэтаў і філасофіяй філосафаў у тым, што паэт (калі на гэта знатны) можа мець асобную філасофію ў кожным вершы...” [4, с. 303]. (*Тут і далей пераклад з італьянскай і рускай моў – А. Данільчык*) На думку Джэнціле магчыма вывучаць філасофію паэта, але як жыццё яго духа, прадмет яго паэзіі, і вывучаць з вялікай далікатнасцю, пры гэтым заўсёды памятаць, што “сапраўдная рэальнасць, за якой трэба назіраць, не ёсць гэтай філасофіяй самой па сабе, абстрактным прадметам паэзіі, але якраз паэзіяй, у якой гэтая філасофія існуе і набывае тое жыццё, якое паэтычная душа здольная ёй надаць” [4, с. 305]. Ён лічыць, што філасофія паэтаў, знікае ў душах саміх паэтаў; душа філосафаў тым часам знікае ў іх філасофіі. Філасофія, такім чынам, неабходная для таго, каб разумець паэзію Леапардзі, яго духоўнае жыццё, і з’яўляецца дадатковым, а не асноваўтваральным элементам яго паэтычнай спадчыны.

Крочэ скептычна ставіцца да філасофскага складніка паэтычнай сістэмы Леапардзі і, у прынцыпе, любой паэтычнай сістэмы: “Філасофія, з пункту гледжання песімізма ці аптымізма, заўсёды, па сутнасці..., філасофія для прыватнага карыстання... Чыстая сур’ёзная філасофія не плача і не смяецца, а імкнецца вывучыць формы быцця, дзейнасць духа... Але ў гэтай частцы, актыўнай у філасофскім плане, Леапардзі не прапануе нічога іншага, акрамя раскіданых заўваг, не заглыбленых і не сістэматызаваных...” [3, с. 105]. Аднак, думаецца, правамоцна гаварыць пра тое, што паэзія Леапардзі адлюстравала дыялектычны працэс выпрацоўкі такой сістэмы, і тут сапраўды цяжка не пагадзіцца з Джэнціле аб далікатнасці ў яе даследаванні.

У якасці характэрных рысаў паэтычнай творчасці італьянскага паэта з пункту гледжання філасофскай паэзіі правамоцна разглядаць наступнае: у першую чаргу, гэта паэтыка, у прыватнасці, белы верш або свабодны верш, пазбаўлены рыфмы, часта з выкарыстаннем адзінаццаціскадовага радка – эндэкасілаба, або радкоў з няроўнай колькасцю складоў, што знаходзіць працяг, напрыклад, у творчасці Джузэпэ Унгарэці. Расійскі перакладчык яго вершаў Пётр Епіфанаў заўважыў наступнае: “Знешне вершы Унгарэці выглядалі разрывам з

класічнай італьянскай метрыкай, з танальнасцю, з самім слоўнікам, уласцівым паэзіі XIX ст. Пры гэтым аўтар рашуча заяўляў аб сабе як аб чалавеку традыцыі. Сапраўды, ад уважлівага слыху не маглі схавацца інтанацыі Джакама Леапардзі; да таго ж і сама галоўная тэма – чалавек перад тварам вечнасці-бездані, вечнасці-колазвароту, не асвятляемай ніякай эсхаталагічнай надзеяй, – узыходзіла непасрэдна да аўтара “Начной песні пастуха” і “Апошняй песні Сафо”. Зрэшты, у Унгарэці тэма вечнасці ўзбагачаная такім вострым пачуццём імгнення, якое мог даць толькі вопыт XX стагоддзя і, асабліва, вопыт новай вайны з яе зброяй...” [10, с. 129].

Па-другое, гэта засяроджанасць на экзістэнцыйнай праблематыцы, сканцэнтраванасць на пэўных вобразах (такіх, як, напрыклад, месяц), а таксама на паняццях, якія мяжуюць з філасофскімі катэгорыямі: быццё, бясконцасць, марнасць і г.д. П’етра Чытаці, аўтар аднаго з самых папулярных даследаванняў жыцця і творчасці паэта [1], выдзяляе, напрыклад, наступныя архетыпы ў творчасці Леапардзі: месяц, жаўтазель, самотны дрозд, час, прастора (бясконцасць), якія разглядае ў шырокім філасофскім кантэксце.

Для многіх твораў паэта характэрнае касмічнае вымярэнне прасторы як выяўленне яе бясконцасці. Вобразы поўні і месяца закранаюцца ў вершах Леапардзі “*Alla luna*” (“Размова з поўняй”), “*La sera del dì di festa*” (“Вечар святочнага дня”), “*La vita solitaria*” (“Самотнае жыццё”) і іншых, быццам бы, як адзначае П’етра Чытаці, “усё, што ён хацеў сказаць, павінна было абавязкова прайсці праз заўсёды рознае святло месяца” [1, с. 117]. Алесандра Кастаца гаворыць нават пра “функцыю месяца” у творах Леапардзі [9]. Месяц выступае ў якасці суб’екта ў вершы “Размова з поўняй” або ў якасці старонняга назіральніка за клопатамі людзей і за марнасцю чалавечага жыцця, як у вершы “Вечар святочнага дня”.

Неаднаразова паўтараецца ў вершах, а таксама ў праявічых творах паэта матыў тленнасці, звязаны з філасофскай катэгорыяй часу. Можна сказаць, што менавіта ў Леапардзі гэты матыў загучаў надзвычай востра. Э. Северына, аўтар кнігі «Небыццё і паэзія ў канцы эры тэхнікі: Леапардзі», прыйшоў да высновы, што для Леапардзі паэзія з’яўляецца апошняй надзеяй людзей на выратаванне, па-за фальшывым аптымізмам, які патрымліваецца сучаснай навукай і тэхнікай. Сублімацыяй экзістэнцыйнай праблематыкі назваў філосаф верш Леапардзі “*La ginestra*” (“Жаўтазель”), у сваю чаргу Алесандра Кастаца лічыць, што “ў “Жаўтазелю”, у прыватнасці, погляд з “*arida schiena del formidabil monte*” (“высахлай спіны злавеснай гары”) паказвае толькі пустыню быцця, нетрываласць культуры і чалавечай дзейнасці, а таксама разбуральную

сілу прыроды, якая нічога не шкадуе і асабліва не клапаціцца аб людскіх справах” [2, с. 56].

Адзін з самых вядомых вершаў Леапардзі – ідылія «Бясконцасць» (“*L’infinito*”), дзе аўтар развівае адзін з асноўных матываў сваёй паэзіі – імкненне да бясконцасці. Сам верш неаднаразова рабіўся аб’ектам аналізу літаратуразнаўцаў, Э. Северына, напрыклад, лічыць, што “думка”, якая пераадольвае агароджу і “ўяўляе” (*si “finge”*) бясконцыя прасторы, маўчанне, спакой (якія ўсе разам ствараюць “*sovrumani silenzi*” (“*нетутэшае маўчанне*”) хутчэй папярэджвае і адлюстроўвае тое, што і гэтая ідылія прэзентуе як аўтэнтычную сітуацыю і як праўду: стасункі з бясконцасцю вечныя...” [8, с. 83]. П’этра Чытаці падкрэслівае гнэсалагічны аспект твора, які заключаецца ў пытанні – ці магчыма спасцігнуць свет ці застаецца толькі “*fingerare nel pensiero*” (“*уяўляць у думках*”), паколькі ўжо ў пачатку верша аўтар звяртае ўвагу на абмежаванасць далягляду, такім чынам, усё, што знаходзіцца за агароджай, лірычны герой не бачыць, а можа толькі ўяўляць: *Sempre caro mi fu quest’ermo colle, / E questa siepe, che da tanta parte / Dell’ultimo orizzonte il guardo esclude* – ‘Заўжды быў мілы мне бязлюдны ўзгорак гэты, / і агароджа, што без значнай часткі / далёкі небакрай пагляду пакідае’ [5, с. 105].

Калі параўноўваць з гэтым верш Умбэрта Сабы “*Meditazione*” (“Роздум”, 1905), то адразу можна заўважыць падабенства зыходнай пазіцыі лірычнага суб’екта, які назірае за навакольным светам і адрозніваецца, па вызначэнні А. Кастаца “эстэтычным поглядам з вышыні і як бы з па-за света” [2, с. 56]: *Sfuma il turchino in un azzurro tutto stelle. / Io siedo alla finestra e guardo. / Guardo e ascolto; però che in questo è tutta / la mia forza: guardare ed ascoltare* – ‘Растае цёмна-сіні ў блакіце зорамі / усыпаным. Я сяджу ля вакна і гляджу. / Гляджу і слухаю; аднак у гэтым уся / мая сіла: глядзець і слухаць’ [7, 197]. У пачатку сваіх разваг і ў канцы аўтар адзначае становішча месяца, які з’яўляецца адным з архетыпічных вобразаў Леапардзі, і паміж гэтымі двума момантамі адбываецца рэфлексія над лёсам чалавецтва з часоў антычнасці і да нашых дзён.

Абмежаванасць далягляду характарызуе пазіцыю героя і ў вершы Эўджэніе Мантале “*Merigiare pallido e assorto*” (“Апаўдні...”, 1916): *Osservare tra fronde il palpitare / lontano di scaglie di mare* – ‘Бачу праз лісце ў далёкай прасторы / луску зіхатлівага мора’, прычым верш падобны і па дынаміцы да твора Леапардзі: погляд з вышыні – назіранне за наваколлем – агульная канцэпцыя чалавечага жыцця: *E andando nel sole che abbaglia / sentire con triste meraviglia / com’è tutta la vita e il suo travaglio / in questo seguire una muraglia / che ha in cima cocci aguzzi di*

bottiglia – ‘І насустрач сонцу, што ў вочы ззяе, / пайдзі і адчую з сумным здзіўленнем, / што гэты рух ля сцены, дзе па краі / аскепкі бутэлек бітых складаюць, – / само жыццё і яго цяргненні’ [6, с. 535].

Падыходзячы з філасофскіх пазіцый да аналізу верша “Бясконцасць”, Э. Северына падкрэслівае як адну з яго вызначальных якасцей тое, што “як любы верш (паколькі гэта паэзія, а не філасофія), “Бясконцасць” таксама ёсць уяўленне і ілюзія. Менавіта таму, ён не ўздываецца па-над ілюзіяй, а застаецца ў яе межах і, такім чынам, бачыць свой змест як ілюзорны і ўяўны” [8, 83]. Для аднаго лірычнага суб’екта ўспрыманне навакольнага свету адбываецца ў асноўным праз зрок, для другога – праз слых, але і ў адным і ў другім выпадку гэта, безумоўна, суб’ектыўна-ілюзорнае ўспрыманне, на якім і грунтуецца асэнсаванне светабудовы.

Прызнаны прыхільнік творчасці Леапардзі – Дж. Унгарэці ў вершы “*Sono una creatura*” (“Я таксама стварэнне”, 1916) праецыруе ўяўленні лірычнага героя на навакольны свет і прыходзіць да заключэння, якое мае агульны характар: *La morte / si sconta / vivendo* – ‘Смерць выкупаецца жывучы’ [9, с. 41].

У іншым вершы Унгарэці “*Un’altra notte*” (“Яшчэ адна ноч”,) можна бачыць і непасрэднае прызнанне аўтара ў прыхільнасці да паэзіі Леапардзі і да яго вымярэння бясконцасці, якое, уласна кажучы, і характарызуе становішча чалавека ў сусвеце: *Mi vedo / abbandonato nell’infinito* – ‘Бачу сябе пакінутым у бясконцасці’ [9, с. 72].

У адрозненне ад распаўсюджанага меркавання на конт выкарыстання ў філасофскай паэзіі другой асобы або безасабовасці твора, ва ўсіх названых вершах лірычны суб’ект выяўляецца першай асобай. Дынаміка верша развіваецца ад асабістага да агульнага і звычайна завяршаецца заключэннем, якое набліжаецца да лагічнай высновы аб заканамернасцях чалавечага існавання. Думаецца, апраўдана лічыць падобны тып верша адным з прыкладаў жанру філасофскай паэзіі, прадстаўленага ў розных формах.

На думку Алесандра Кастаца, “тое, што адрознівае сапраўдную філасофскую паэзію ад “філасофіі ў вершах” або “дыдактычнай паэзіі”... – тое, што Шлегель вызначае як “энтузіязм, які знаходзіць праўду”... Няцяжка пазнаць, што гэты энтузіязм, які вызначае і характарызуе “філасофскую паэзію” дакладна адпавядае энтузіязму, пра які вядзе гаворку Леапардзі, і такім чынам, адпавядае “інтэлектуальнай інтуіцыі”... У гэтым сэнсе нават выказванне Джэнціле супраць “філасофскай паэзіі” радыкальна скажаецца, таму што менавіта несістэмны і фрагментарны характар верша робіць яго сапраўды філасофскім. Калі б ён быў сістэмным і, такім чынам, карыстаўся б рацыянальнымі сродкамі, то быў бы хутчэй дыдактычнай паэзіяй, якая

перакладае ў форму паэтычнага радка ўжо набытыя філасофіяй ісціны. Сапраўдная філасофская паэзія, аднак, адкідае гэтае падпарадкаванне і невыпадкова часта ўтрымлівае ў сабе крытыку рацыі, якая складае ў некаторым сэнсе пэўнае рэфлексійнае самаапраўданне” [2, с. 63].

Падсумоўваючы вышэйсказанае, адзначым, што пад філасофскай паэзіяй у Італіі канца XIX – пачатку XX стст. разумеўся літаратурны твор, напісаны з пазіцый анталагічнага разумення праблем чалавечага быцця; характэрнай (але не абавязковай) прыкметай гэтага твора становіцца адсутнасць рыфмы, мелодыка верша фарміруецца пад уплывам дэкадэнцкіх уплываў; лірычны суб'ект нярэдка выказваецца формай першай асобы, такім чынам, для італьянскай філасофскай паэзіі характэрная хутчэй індывідуалізацыя, чым безасабовасць; аб'екты лірыкі набываюць сімвалічнае значэнне, у вершы назіраецца імкненне даць ім азначэнне; верш нярэдка завяршаецца высновай аб заканамернасцях чалавечай экзістэнцыі як індывідуальнага, так і агульнага парадку; у творы ў той або іншай форме закранаецца адна з філасофскіх катэгорый, суб'ектам лірыкі выступае чалавек як адзінка вымярэння быцця. У творчасці паэтаў пачатку XX ст. знайшлі водгук тыя асаблівасці творчасці Джакама Леапардзі, якія маюць непасрэднае дачыненне да філасофскай паэзіі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Citati P. Leopardi. – Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 2012. – 448 с.
2. Costazza A. Sguardo estetico e poesia filosofica // Die ästhetische Wahrnehmung der Weil: Giacomo Leopardi e la percezione estetica del mondo, a cura di Sebastian Neumeister. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007. – С. 43–64.
3. Croce B. Leopardi. Poesia e non poesia; note sulla letteratura europea del secolo decimo nono. – Bari: Laterza, 1923. – 324 с.
4. Gentile G. La filosofia di Leopardi / Gentile G. I frammenti di estetica e letteratura. – Lanciano: R. Barabba, 1920. – С. 299–313.
5. Leopardi G. Canti // A cura di Niccolò Gallo e Cesare Carboli. – Torino: Einaudi, 1993. – 454 с.
6. Montale E. Merigiare pallido e assorto, in: Poeti italiani del Novecento // A cura di Pier Vincenzo Mengaldo. – Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 1997. – С. 534–535.
7. Saba U. Meditazione, in: Poeti italiani del Novecento // A cura di Pier Vincenzo Mengaldo. – Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 1997. – С. 197–198.
8. Severino E. Il nulla e la poesia. Alla fine dell'età della tecnica: Leopardi. – Milano: Rizzoli, 2010. – 358 с.
9. Ungaretti G. Vita d'un uomo: Tutte le poesie. – Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 1998. – 906 с.
10. Епифанов П. Вступительное слово кн.: Унгаретти Д. Стихи из книги «Погребенный порт» // Иностранная литература. – 2014. – № 8. – С. 128–130.